

באותה שעה. אך מכל מקום יש להורות
לחייל לשמור כזית פת על מנת לאוכלה
לאחר צאת הכוכבים, כדי לצאת ידי מצות
שמחת יום טוב לכל הדעות.

סימן מז

כבד שמיעה בתקיעת שופר

ראשי פרקים

שאלה

- א. חרש המדבר ואינו שומע בתקיעת שופר
ב. מחלוקת התנאים בק"ש ובמגילה
ג. יישוב שיטת הרמב"ם
- ד. שיטת האבני נזר
ה. דינו של חרש במצוות דרבנן התלויות
בשמיעה
מסקנה

* * *

שאלה

בעל תוקע מומחה ותיק ומנוסה ירא
שמים ותלמיד חכם, שהיתה לו חזקה
במשך שנים רבות להוציא את הציבור
בתקיעתו, והיה מרוצה לקהל. והנה לעת
זקנתו כבדו אוזניו משמוע, והוא אינו
מסוגל לשמוע כלל באופן טבעי אלא רק
באמצעות מכשיר שמיעה. הציבור מעוניין
מאד שהוא ימשיך לתקוע כחזקתו
הראשונה. האם הוא יכול להוציא את
הציבור ידי חובה?

א. חרש המדבר ואינו שומע בתקיעת
שופר

לכאורה דינו של כבד שמיעה שאינו
שומע כלל כדינו של חרש, ומשנה
מפורשת היא במסכת ראש השנה (כט, א):
חרש שוטה וקטן אין מוציאין את הרבים
ידי חובתן.
והטעם, משום שהם אינם מחוייבין
בעצמן במצות תקיעת שופר.

אמנם משנה זו עוסקת בחרש גמור
שאינו בר דעת, והראיה שהחרש נזכר בה
בחדא מחתא עם שוטה וקטן שאינם בני
חיוב כלל, ומשמע שדינו כדינם שוה, ואילו
חרש המדבר שהוא בר דעת אינו בכלל זה
(עיין חגיגה ב, ב). אך אף על פי כן, רבים מן
הראשונים פירשו במשנה זו שגם חרש
המדבר ואינו שומע הריהו בכלל חרש,
למרות שהוא בר דעת. ואע"פ שחרש כזה
חייב בכל המצוות הוא פטור ממצות
תקיעת שופר, משום שמצוה זו תלויה
בשמיעה ולא בתקיעה.

שיטה זו הפוטרת את החרש ממצות
השופר הובאה להלכה בב"י (סי' תקפט) בשם
הכלבו והרשב"ץ, ובטעם הדבר כתבו
שמצות תקיעה בשופר – "בשמיעה תליא
מלתא דהא מברכין על השמיעה, וכיון שאינו
שומע אינו מחוייב בדבר ולא מפיק". (וזאת
שלא כדעת ר"ת הסובר שמברכין "על תקיעת
שופר"). וכן פסק בשו"ע (או"ח סי' תקפט סעי' ב):
חרש שוטה וקטן פטורים. וחרש אפילו
מדבר ואינו שומע אינו מוציא, דכיון

שאינו שומע לאו בר חיובא הוא.

לדעת השו"ע חרש אינו חייב למעשה בתקיעת שופר, כיון שאינו יכול לקיים את עיקר המצוה שהיא לשמוע את קול השופר. יתרה מזו, מדבריו יש לדייק שאם בעל התוקע אינו שומע כלל יצא לגמרי מגדר 'בר חיובא', ואינו יכול להוציא אחרים ידי חובה מחמת חרשותו, שהיא פסול בגברא ולא רק חסרון טכני.

נמצא איפה שחרש פסול מחמת החסרון שבגופו, ולא בגלל החסרון שישנו במעשה התקיעה בלבד, דהיינו שהוא אינו יכול לשמוע באופן טכני את תקיעותיו.

ויש להוכיח מן המשנה שחסרון טכני בשמיעתו של בעל התוקע אינו פוסל את התקיעות. וכך שנינו במסכת ראש השנה (כז, ב):

התוקע לתוך הבור או לתוך הדות או לתוך הפיטס, אם קול שופר שמע – יצא, ואם קול הברה שמע – לא יצא.

ומבואר שם בגמרא, ששמיעתו של התוקע אינה מעכבת את השומעים האחרים:

אמר רב הונא לא שנו אלא לאותן העומדים על שפת הבור, אבל אותן העומדין בבור – יצאו.

כלומר, התוקע יכול להוציא את השומעים ידי חובתן מבלי שישמע בעצמו את התקיעה, אך כל זאת בתנאי שהוא עצמו יהיה בר חיובא. וכאמור לעיל, השו"ע פסק שמי שאינו יכול לשמוע אינו בר חיובא כלל ובזה הוא גרוע יותר מבעל תוקע שלא שמע את תקיעותיו, ונפק"מ שהוא אינו יכול להוציא את הרבים מחמת פסול זה שבגופו.

ולכאורה יש לדייק מדברי הרמב"ם (הלכות שופר פ"א הל' ח) שהתוקע יכול

להוציא אחרים רק אם הוא שומע בעצמו את תקיעותיו, אך כשלא שמע ולא יצא בעצמו אינו מוציא אפילו אם הוא בר שמיעה ובר חיובא. ובכוונת הגמרא יש לפרש, שהעומדים בבור יוצאים ידי חובתן רק במקום שהתוקע עצמו היה בתוך הבור. וז"ל הרמב"ם:

התוקע בתוך הבור או בתוך המערה, אותן העומדים בתוך הבור והמערה יצאו, והעומדים בחוץ – אם קול שופר שמעו יצאו, ואם קול הברה שמעו לא יצאו. וכן התוקע לתוך החבית הגדולה וכיוצא בה, אם קול שופר שמע יצא ואם קול הברה שמע לא יצא.

משמע מדבריו, שרק אם התוקע היה בתוך הבור או הדות בשעת התקיעה ויצא ידי חובתו בעצמו, רק אז הוא יכול להוציא את השומעים. אך אם התוקע עצמו היה מחוץ לבור, וממילא לא יצא בתקיעותיו כיון שקול הברה שמע, במקרה זה אינו יכול להוציא את הרבים ידי חובתן. וקל וחומר אם אינו בר שמיעה כלל, שתקיעותיו פסולות. וכן משמע מתשובת הרמב"ם שנביא להלן.

אך מדברי הפוסקים האחרים משמע שגם אם התוקע לא שמע בעצמו, עדיין הוא יכול להוציא אחרים. ולדוגמא, המשנ"ב (סי' תקפז ס"ק י) הביא את דברי הפמ"ג שהתוקע לתוך הבור לא יצא אלא אם כן ברור לו ששמע קול שופר ולא קול הברה, ומוכח שהאחרים שעומדים אתו בבור יצאו ידי חובתן בתקיעתו גם כשהוא עצמו לא שמע קול שופר. וכמו כן הביא בשעה"צ (סי' תקפה ס"ק כד) בשם הב"י לענין ברכת התקיעה:

דאפילו יצא הראשון והלך לו או שסתם אזנו ולא שמע התקיעה אנפ"כ לא הוי

לבטלה, כיון שהשני יוצא בה.

וכדי לקיים את דברי השו"ע שלא יהיו סותרים זה את זה, צריך לחלק לדעה זו בין בעל תוקע שהוא בר שמיעה בעצם ורק במקרה לא שמע תקיעה זו, לבין מי שאינו בר שמיעה כלל. הראשון יכול להוציא את האחרים כיון שהוא בר חיובא בעצמו, ואילו השני יצא מכלל בר חיובא ואינו יכול להוציא את האחרים.

אך מאידך, בעלי דעה זו – הסוברים שהיושבים בבור יצאו בתקיעותיו של העומד בחוץ – אינם מוכרחים לסבור כשו"ע בענין חרש המדבר ואינו שומע. ויתכן שהם סוברים, שגם מי שאינו בר שמיעה כלל הוא בעיקרון בר חיובא משום שהוא בר דעת, ורק פומיה (וליתר דיוק: אודניה) הוא דכאיב ליה, ואין לפטור אותו לגמרי מחמת אונסו. וממילא, אין מניעה שהוא יוציא את האחרים ידי חובה.

ובנד"ד יש עוד צד להקל, משום שהתוקע יכול להעזר במכשיר שמיעה, ולשמוע בעזרתו את קולות השופר. וצריך עיון אם שמיעה באמצעות מכשיר נחשבת כשמיעה טבעית לענין תקיעת שופר, וכבר נקט המשנ"ב (סי' תקפט ס"ק ד) שכבד שמיעה הנעזר בכלי כמין חצוצרות להגברת הקול חייב בשופר. ואם כן, יש מקום להגדיר את התוקע שלפנינו כבר שמיעה משום שהוא יכול לשמוע בעזרת מכשיר. יתרה מזו, גם אם הוא אינו משתמש במכשיר בשעת התקיעות, עצם האפשרות שעומדת בפניו לשמוע את תקיעותיו בעזרת מכשיר שמיעה עושה אותו לבר חיובא, ואין מניעה שהוא יוציא את הרבים ידי חובתו.

מיהו, נלענ"ד שיש לחלק בין מכשיר שמיעה המסייע לכבדי שמיעה בשיטה

אלקטרונית המצוי בזמננו, שמשנה את קולו הטבעי של השופר, לבין מכשיר הגברה טבעי שהוזכר במשנ"ב. החצוצרות שהמשנ"ב הזכיר מגבירות את התהודה בחלל האוזן ומאפשרות את קיומה של השמיעה הטבעית, ובכגון זה יש לסמוך על סברתו שדינה כשמיעה טבעית. אך במכשיר שמיעה חשמלי הוא אינו שומע את קול השופר אלא קול השופר הופך להיות אותות חשמליים שמוחזרים אח"כ לקול חזק יותר שאינו קול השופר אלא קול חשמלי. קול השופר הוא רק כעין גרמא ליצירת האותות החשמליים והוצאת הקול החזק. (ובפרט מי שאינו שומע כלל ומחברים לו מכשיר המכה על העצם כדי שישמע דרך העצם ולא דרך האוזן, שמיעה בדרך זו בודאי אינה נחשבת שמיעה.)

השאלה העומדת לפנינו תלויה איפוא, בשני ספקות:

- א. האם מי שאינו שומע בעצמו את תקיעותיו יכול להוציא אחרים?
- ב. האם מי שאינו בר שמיעה כלל נחשב 'בר חיובא' לענין תקיעת שופר משום שהוא חייב במצוות, או שאינו בר חיובא במצוה זו כלל מאחר שאינו שומע?

ב. מחלוקת התנאים בק"ש ובמגילה

ויש להקשות על פסיקת השו"ע מן הגמרא במגילה (יט, ב), העוסקת בדין חרש לענין מקרא מגילה. הסוגיא שם קושרת בין שתי השאלות שהזכרנו – האם המוציא אחרים צריך לשמוע בעצמו, והאם חרש בר דעת אינו בר חיובא – ותולה את השאלה השניה בשאלה הראשונה, דהיינו שדין חרש כדין מי שלא השמיע לאזניו באופן אקראי.

הגמרא שם מפרשת את דברי המשנה:

להוציא את הרבים ידי חובתן. ואילו לדעת ר' יהודה אין פסול בכך שהקורא אינו משמיע לאזניו, ולשיטתו יצא שאין כל מניעה מן החרש להוציא את השומעים ידי חובתן.

וההלכה נפסקה כר' יהודה לפחות בקריאת שמע, שאם הקורא לא השמיע לאזניו יצא (עיין רמב"ם הל' קריאת שמע פ"ב הל' ח). ולכאורה הוא הדין שחרש כשר לקריאת מגילה, וכשם שהוא כשר לצאת בעצמו כך הוא כשר להוציא אחרים.

ולכאורה יש להוכיח מסוגיא זו נגד השו"ע שפסל חרש בר דעת מלמשש כבעל תוקע. ועוד יותר קשה מכאן על שיטת הרמב"ם כפי שדייקנו מדבריו, שבעל תוקע אינו יכול להוציא את האחרים כשלא שמע בעצמו את תקיעותיו אפילו באקראי, ואילו מפשט הסוגיא ודאי עולה שפיקח יכול להוציא אחרים כשאינו שומע בעצמו.

ואמנם יש להעיר על הרמב"ם הערה נוספת, שלכאורה הוא אינו מקבל את מסקנת הסוגיא במגילה, אלא מחלק בין חרש שאינו יכול לשמוע לבין מי שלא השמיע לאוזניו באקראי. לגבי קריאת מגילה כתב (הלכות מגילה פ"א הל' ב):

והוא שישמע מפי מי שהוא חייב בקריאתה, לפיכך אם היה הקורא חרש שוטה וקטן לא יצא.

ומשמע, שרק חרש המדבר ואינו שומע בעצמו אינו יכול להוציא בקריאת מגילה, אבל מי שלא השמיע לאזניו באופן אקראי יכול להוציא את הרבים ידי חובתן. ודבריו מפורשים יותר בהל' ק"ש (פ"ב הל' ח) שאם לא השמיע לאוזניו יצא, דהיינו כר' יהודה ולא כר' יוסי. אך כבר הקשינו, שאם פסק כר' יהודה הרי גם חרש ממש כשר להוציא אחרים, ובלבד שיש בו דעת, וצ"ע.

הכל כשרין לקרות את המגילה חוץ מחרש שוטה וקטן.

לא מדובר בחרש גמור דווקא שדינו כשוטה לכל התורה כולה, אלא אפילו חרש בר דעת פסול משום שאינו שומע. ונמצא, שגם חרש בר דעת הוא בכלל חרש לענין מקרא מגילה, וכדרך שפירשו הראשונים את המשנה המקבילה בענין תקיעת שופר.

ושם בהמשך הגמרא:

מאן תנא חרש דיעבד נמי לא, אמר רב מתנה רבי יוסי היא, דתנן: הקורא את שמע ולא השמיע לאזניו – יצא, רבי יוסי אומר לא יצא.

וממאי דרבי יוסי היא ודיעבד נמי לא, דילמא רבי יהודה היא ולכתחילה הוא דלא, הא דיעבד שפיר דמי. לא סלקא דעתך, דקתני חרש דומיא דשוטה וקטן, מה שוטה וקטן דיעבד נמי לא, אף חרש דיעבד נמי לא.

מדברי הגמרא עולה שחרש בר דעת פסול לקריאת מגילה אליבא דר' יוסי, אך לא משום שיש בו פסול עקרוני מצד הגברא, שהרי הוא בר חיובא כמו כל אדם. ואם ישנו חסרון בחרש לשיטת ר' יוסי, היינו משום שלמעשה הוא אינו יכול להשמיע לאזניו, ודינו כדין פיקח שקרא מגילה ולא שמע בעצמו את קריאתו. אך ר' יהודה חולק על ר' יוסי בסברא זו, ולשיטתו יוצא שחרש כשר לקריאת המגילה כל עוד הוא בר דעת.

נמצא אפוא, שדינו של חרש בר דעת לענין מקרא מגילה תלוי במחלוקת ר' יוסי ור' יהודה בענין מי שלא השמיע לאוזניו את שמע. ר' יוסי סובר שקריאת שמע וקריאת מגילה הן מצוות התלויות בשמיעה, ובמקום שהקורא אינו משמיע לאוזניו אינו יוצא, וממילא אינו יכול

ג. יישוב שיטת הרמב"ם

נעמוד על שני תירוצים שהובאו באחרונים ליישוב שיטת הרמב"ם, תירוצי הכסף משנה ותירוצי ה'שבות יעקב'. הכס"מ מיישב, שהרמב"ם קיבל עקרונית את מסקנת הגמרא שיש להשוות בין המקרים, בין לר' יהודה ובין לר' יוסי. דהיינו, שנחלקו בכל מקרה שבו המוציא אחרים לא שמע את קריאתו בעצמו, בין שהוא חרש ובין שלא שמע את עצמו באקראי – ר' יהודה מכשיר בשני המקרים ור' יוסי פוסל.

ומכיון שהרמב"ם פסק להלכה כר' יהודה, נמצא שיש להקל בקריאת שמע אפילו בחרש שאינו שומע כלל, שדינו כמי שלא השמיע לאוזניו. ולפי דרך זו של הכס"מ אין לפסול את החרש מקריאת מגילה. אלא שבסופו של דבר הכס"מ תולה את הדין הזה במחלוקת הגירסאות ברמב"ם בהלכות מגילה: האם גורסים "שוטה וקטן" או "חרש שוטה וקטן".

אם הגירסה הנכונה ברמב"ם היא "שוטה וקטן" יוצא שאין הכי נמי חרש בר דעת כשר לקריאת מגילה, ואתי שפיר. אך לפי הגירסה שלפנינו "חרש שוטה וקטן" עלינו לומר שזהו דין מיוחד בקריאת מגילה, שכל שלא השמיע לאזנו אינו מוציא. וזאת משום "דמגילה שאני דבעינן בה פרסומי ניסא, וכל שלא השמיע לאוזניו ליכא פרסומי ניסא".

ולדעת הכס"מ יצא שחרש חייב בשאר מצוות התלויות בשמיעה ומוציא אחרים. ולדוגמא, בתקיעת שופר – לכאורה חרש יכול להוציא את הרבים ידי חובתו, כיון שמצוה זו אינה תלויה בפרסומי ניסא. אלא שיש להקשות מכאן על הכס"מ עצמו, שהרי הוא עצמו פסק בשו"ע שחרש

המדבר ואינו שומע אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתו בתקיעת שופר, וצ"ע. ולעומתו, ה'שבות יעקב' (ח"ב סי' לג) מקבל את דברי הרמב"ם פשוטם כמשמעם, ומיישב שהרמב"ם דחה את סוגיית הגמרא במגילה מן ההלכה מפני סתמא דמתניתין במגילה ובראש השנה. המשנה פסלה את החרש מתקיעת שופר ומקרא מגילה משום הפסול שיש בגופו, ומי שלא שמע את עצמו באקראי אינו בכלל זה. ולעולם יש לחלק בין חרש שאינו יכול לשמוע כלל, לבין פיקח שלא השמיע לאוזניו באקראי.

ובהמשך דבריו הוא מיישב את הסתירה בדברי הר"ף הרמב"ם והרא"ש, שלגבי קריאת שמע פסקו כר' יהודה ולגבי קריאת מגילה לכאורה פסקו כר' יוסי. סתירה זו אינה הכרחית אם נחלק בין מי שאינו שומע בעצם למי שאינו שומע במקרה, שלא כמסקנת הגמרא במגילה.

המשנה בברכות עוסקת בפקח שיש לו בכח אפשרות לשמוע אלא שבפועל לא השמיע לאוזניו, ובזה נחלקו ר' יהודה ור' יוסי וסתמא דמתני' היא כרבי יהודה. ולכן הרמב"ם פסק כר' יהודה שהקורא אינו צריך להשמיע לאוזניו כיון שאינו חרש. ואילו המשנה במגילה עוסקת בחרש שאינו ראוי כלל להשמיע לאוזניו, ובכי האי גוונא גם ר' יהודה מודה שאינו יוצא. זו אם כן הסתמא דמתניתין במגילה שהחרש אינו מוציא את הרבים ידי חובתו, וכך פסק הרמב"ם.

והטעם לחלק בין חרש לבין מי שאינו משמיע לאוזניו הוא, "שכל הראוי לבילה אין בילה מעכבתו, ואם אינו ראוי לבילה בילה מעכבתו".

וכפי הנראה הרמב"ם דחה את סוגיית הגמרא במגילה מפני סתמא דמתניתין,

לא שמע בעצמו. אך למ"ד שהשמיעה היא העיקר, וכך סובר הרמב"ם להלכה, אם לא שמע בעצמו אינו יכול להוציא אחרים ידי חובה.

ד. שיטת ה'אבני נזר'

האבני נזר (או"ח סימן תלט) הקשה על פסיקת השו"ע בענין חרש המדבר ואינו שומע מצד אחר, שהרי חרש חייב בכל המצוות ומצות תקיעת שופר בכללן. ואמנם הוא עצמו אינו יכול לצאת ידי חובה משום שאינו שומע, אך מדוע לא יוציא אחרים ידי חובתו, ומנא לן להגדירו כמי שאינו 'בר חיובא' במצוה זו?

הוא מסתמך בקושייתו על דברי התוס' (יבמות מד, א) בענין חרש וחרשת, שאינם עולים לחליצה לפי שאינם בני אמירה ואינם יכולים לומר "מאן יבמי" ו"לא חפצתי", ואעפ"כ הם עולים ליבום. ואין בכך סתירה לכלל "כל שאינה עולה ליבום אינה עולה לחליצה", משום שבעיקרון גם חרש וחרשת שייכים למצות החליצה, אלא פומיהו הוא דכאיב להו.

ולדעת ה'אבני נזר' סברא זו נכונה גם לגבי תקיעת שופר. גם כאן יש לומר שהחרש חייב עקרונית במצוה ככל יהודי בן דעת, ורק בפועל הוא מנוע מלקיים מצווה זו בעצמו כאנוס, ופומיה הוא דכאיב ליה. וכיון שבעצם הוא מוגדר 'בר חיובא', לא ברור מדוע אינו יכול להוציא את האחרים ידי חובתו, שהרי ודאי דין ערבות נוהג בו.

והוא מביא ראיה כיוצא בזה מן המג"א (או"ח סי' לט ס"ק ה), שהתיר למי שנקטעה ידו השמאלית לכתוב תפילין בידו הימנית. ואע"פ שלמעשה הוא פטור מהנחת תפילין של יד מחמת האנוס, סוף סוף מצד

שהרי לפי סוגיא זו אין חילוק בין המקרים השונים, ואילו רבי סתם לן במקום אחד שהקורא אינו צריך להשמיע לאזניו ובמקום אחר סתם שחרש אינו מוציא, ומכאן שיש לחלק ביניהם.

אלא שבסוף דבריו ה'שבות יעקב' הוסיף:

וא"כ יפה פסק הרמב"ם במגילה **משום פרסומי ניסא כעין דאורייתא** אפילו דיעבד לא יצא, כיון דאינו ראוי להשמיע לאזנו.

ומשמע מדבריו, שההבחנה בין המקרים אינה מוחלטת ולא נאמרה אלא במצוות דאורייתא. רק במצוות אלו החרש אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתו, אך במצוות דרבנן הוא יכול להוציאם ידי חובה. ורק משום שקריאת המגילה שקולה למצוה דאורייתא החרש פסול. ועוד נדון בענין זה לקמן.

על כל פנים, לענין מצות תקיעת שופר דאורייתא תהיה נפקא מינה בין הכס"מ לשבו"י. לדעת הכס"מ חרש בר דעת אינו מופקע מן המצוה ויכול להוציא את הרבים בתקיעותיו, ואילו לדעת השבו"י חרש אינו יוצא ידי שופר כיון שאינו יכול להשמיע לאוזניו בעצם.

וידידי הרב יעקב אפשטין העיר ממה שכתב הרמב"ם עצמו בתשובותיו (שו"ת הרמב"ם סי' קמב) וז"ל:

וזה שהמצוה המחוייבת אינה התקיעה, אלא שמיעת התקיעה. והיוצא מזה לי שאילו היה המצוה המחוייבת היא התקיעה והיה גם כן התוקע שלא שמע יוצא ידי חובתו, כגון אם סתם אנוני תכלית הסתימה ותקע היה יוצא משום שתקע.

מפורש בדבר הרמב"ם שרק למ"ד שהתקיעה עיקר יכול התוקע להוציא אם

ה'גברא' הוא בר חיובא, אלא פומא הוא דכאיב ליה.

אלא שממ"נ קושיא זו אינה קשה רק על הפוסקים שהבאנו – שפסלו את החרש מלשמש כבעל תוקע – אלא יש להקשותה כבר על הגמרא דלעיל. הגמרא במגילה הסיקה מדברי ר' יוסי, שכל שלא השמיע לאזניו את המגילה אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתו, כשם שהוא עצמו אינו יוצא ידי חובתו. ויש להקשות, מדוע לא יוציא את האחרים מדין ערבות. (ועיין בשו"ת רע"א סי' ז שהוכיח מקושיא זו שכל שאינו מחוייב במצוה אינו בדין ערבות, ומשום כך התוקע שאינו יכול להשמיע לאזניו לא יכול להוציא אחרים ידי חובתו).

וכדי ליישב קושיא זו ה'אבני נזר' מחדש שהחסרון בתקיעת החרש גדול יותר מן החסרון שישנו בקריאת שמע ובמקרא מגילה. כשהחרש תוקע יש חסרון בגוף מעשה התקיעה, משום שמי שאינו שומע אינו נחשב למדבר, והוא הדין שאינו נחשב לתוקע. דיבורו של המשמיע שאינו שומע בעצמו אינו חשוב 'דיבור', וגם תקיעתו אינה חשובה 'תקיעה'. וכשם שדיבורו אינו דיבור גמור כך גם השומע ממנו אינו נחשב לשומע גמור, שהרי לכל היותר הוא שקול כמשמיע עצמו, ואינו יכול להיות עדיף על המשמיע. וכשם שהמשמיע אינו יוצא ידי חובה כך גם השומע אינו יכול לצאת ידי חובה. (ועיין אבי העזרי מהד"ק שאף הוא הגדיר כמדבר רק את מי ששומע את דיבורו, ובאופן אחר אינו נקרא "מדבר", ואת האבנ"ז לא הזכיר).

אלא שלפי סברא זו יוצא, שאין לחלק בין בעל תוקע חרש שאינו יכול לשמוע כלל, לבין פיקח שאטם את אוזניו ולא שמע בעצמו את תקיעותיו. ובין כך ובין כך השומע אינו יכול לצאת בתקיעותיו של

בעל תוקע שלא שמע אותן בעצמו. דווקא לסברתו של האבנ"ז שחרש הוא בעצם בר חיובא כמו כל יהודי – ואעפ"כ תקיעותיו אינן תקיעות כיון שאינו יכול לשמוע אותן בעצמו, והוא דין מיוחד בדיבור ותקיעה – אין לחלק בינו לשאר בעלי תקיעה שלא שמעו את תקיעתם.

ואמנם קשה לקבל סברא מחודשת זו של האבנ"ז, שתולה את מושג התקיעה בגדרי דיבור ואת הדיבור בשמיעה, וזאת מנא לן?

ואף על פי כן נראה לענ"ד שצדקו דברי האבנ"ז, וודאי יש לחלק בין חרש התוקע לאחרים לבין גידם הכותב ומניח תפילין לאחרים. אך אנו נחלק באופן אחר.

הגידם אינו פסול מכתובת תפילין כיון שבכח גם הוא בר חיובא ובר קשירה, ורק בפועל הוא אינו יכול לקשור אותן בידו החסרה. ובזה צדק האבנ"ז בקושייתו, משום שאין שום תלות מהותית בין מעשה הכתיבה למעשה הקשירה, ואין קשר מובהק בין הכותב תפילין למי שקושר אותן. אדרבה, הכתיבה היא חד פעמית ואילו הקשירה נעשית בכל יום. והראיה, שאפילו אם הכותב כבר מת התפילין כשרות. ולכן ניתן להסתפק בזה שהכותב יהיה בר קשירה בכח, ואין צורך שיהיה בר קשירה בפועל כדי להכשיר את כתיבתו. וכיוצא בזה יש לומר גם לגבי יבוס. גם כאן אין קשר מובהק בין מצות היבוס למצות החליצה, וממילא די בזה שהחרש הוא בר חליצה בכח כדי שעלה ליבוס, ואין צורך שיהיה בר חליצה בפועל.

אך לגבי מצות התקיעה בשופר מסתבר לומר שכדי לשמוע צריך גם להשמיע, ואין שום אפשרות להפריד בין המשמיע לשומע, אלא יש תלות גמורה ביניהם. אמנם קי"ל

ולפי"ז, חרש כשר לכתובת מגילה, משום דגברא בר חיובא הוא, אף דבשעה שהוא אנוס הוא פטור ממגילה, וכן בכל המצות, **סיבת החיוב** ישנה גם באנוס, אבל **חיוב בפועל** ליכא, דבשעת אנוס הוא פטור מהמצוה.

ובא ליישב בדרך זו מדוע חרש אינו יכול להוציא את הרבים ידי חובת מגילה, אע"פ שגידם כשר לכתוב תפילין ומזוזות. והיינו, משום שמצד עצמו הוא בר חיובא ורק האנוס מעכב אותו. וכמו כן יש ללמוד ממצות ראייה שמי שנאנס ביום הראשון חל עליו דין תשלומין ביום השני, ועל כרחק משום שהוא מחוייב במצוה אפילו בשעה שהוא אנוס. אלא שהא גופא קמ"ל – שחיוב התשלומין וכשרותו של כותב המגילה נקבעים על פי סיבת החיוב, ואילו היכולת להוציא את הרבים בקריאת המגילה נקבעים על פי החיוב בפועל.

ולהלכה, ה'אבני נזר' חולק על השו"ע ופוסק כדעת ר' יוסי במסכת מגילה, שכל שלא השמיע לאזניו אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתו. ואם נצרך את דעתו הרי יש לנו סיבה נוספת שלא לאפשר לכבד שמיעה להוציא את הרבים ידי חובתו, ואפילו בתקיעות דרבנן. אך מאידך, האחרונים קיבלו את פסיקת השו"ע והקלו

שעיקר המצוה היא בשמיעת קול השופר, אך התקיעה אינה בגדר 'הכשר מצוה' בלבד, אלא היא חלק אינטגרלי של המצוה. השומע קול שופר שומע אותו בו זמנית מיד עם השמעת המשמיע, ולו יצויר שהתוקע ימות לפני שקול השופר הגיע לאוזניו של השומע, מסתבר לומר שהוא לא יצא ידי חובתו.

ואם כן, הא בהא תליא. פעולת המשמיע חייבת להיות חלק ממצות השומע, ומשום כך עליו להיות בר שמיעה בעצמו. ובזו מתייחדת מצות התקיעה בשופר ממצות אחרות, ומסתבר שבעל התקיעה חייב להיות בר שמיעה בפועל¹.

עוד יש לחלק בין תקיעת שופר לכתובת תפילין מצד אחר. כתיבת תפילין אינה חלק מגוף מצות ההנחה אלא רק הכשר החפצא שבאמצעותו המצוה מתקיים בעתיד, ומשום כך יתכן להקל בגדרי בר חיובא הנדרשים לכתובה. ולעומת זאת, התוקע בשופר מוציא את השומעים בגופו של מעשה התקיעה וזו גופא המצוה, ומשום כך יש להחמיר בגדרה. (ועיין בחי' רעק"א למסכת ע"ז כז, א שגדיר הכוונה במצוות וגדר ה"לשמה" בכתובת סת"ם שונים זה מזה).

וסברא קרובה לזו מצאתי ב'קובץ שיעורים' לר"א וסרמן (ח"ב סי' לא), וז"ל:

1. הערת הרב יעקב אפשטיין: תירוצו של האב"ז שמי שאינו שומע אינו בגדר 'מדבר' נכון דווקא בחרש-אילם שלמדוהו לדבר שדיבורו אינו כאדם רגיל. אבל מי שדיבר ושוב נתחרש, במה נפגם דיבורו מכל אדם.

תשובת המחבר: אם אני מבין נכון את סברתו של האב"ז דיבור הוא תקשורת בין-אישית (לכן נקרא האדם "מדבר" בלשון קדמונינו), ותקשורת זו חייבת להיות הדדית. לא תיתכן תקשורת חד-סטרית ולכן מי שאינו שומע לא נחשב למדבר.

בגוף מעשה המצוה של ההרחה אלא סומך על כך שהם מריחים בעצמם, ורק לגבי הברכה בלבד נפסק שהוא יכול להוציאם. ולעומתו, בעל תוקע חרש שאינו שומע ובא להוציא אחרים ידי חובתן בעצם מצות השופר, ודאי אינו יכול להוציאם שהרי מדובר במעשה המצוה עצמו.

ומשמע מדבריו שלהלכה הוא אינו מקבל את חילוקו של השב"י בין מצוות דאורייתא למצוות דרבנן, ובכל מקרה החרש אינו יכול להוציא אחרים ידי חובת מצוה התלויה בשמיעת האוזן.

ולפי מה שהבאנו לעיל מתשובת הרמב"ם, נראה שגם לדעתו אין לחלק בין מצוות דאורייתא למצוות דרבנן. אך למעשה, מכיון שבלאו הכי יש המכשירים את תקיעותיו של מי שאינו שומע, יש לפחות לסמוך עליהם במצוות דרבנן.

ולפיכך ניתן לכבד את חרש או כבד שמיעה להוציא את הרבים ידי חובתן בתקיעות דרבנן, אך לדעת ה'חלקת יואב' הוא אינו יכול להוציאם אפילו בתקיעות אלו. ולדוגמא, בשנה שראש השנה חל בשבת ואין תוקעים אלא ביום השני, לדעה הראשונה הוא יוכל לתקוע כמו בשנים שעברו משום שחייב התקיעה אינו אלא מדרבנן, ואילו לדעה השניה הוא לא יוכל לשמש כבעל תוקע מכל וכל.

אמנם יש להעיר על קולא זו, שהרי גם אם חלק מן התקיעות הן מדרבנן עיקרן מדאורייתא. ומכאן סברא זו פסק המשנ"ב (סימן תקצה ס"ק א) בשם ה'חיי אדם', שתקיעה עדיפה מברכות אפילו ביום השני של ראש השנה. ואע"פ שהתקיעות ביום השני אינן אלא מדרבנן וליכא למימר "הא דאורייתא והא דרבנן" (ר"ה לד, ב), מ"מ

במקרה שהתוקע לא השמיע לאזניו, וכפי שהבאנו את דעת השב"י, הפרמ"ג והמשנ"ב.

ה. דינו של חרש במצוות דרבנן התלויות בשמיעה

ומכיון שאנו מרבים בתקיעות בראש השנה, חלקן מדאורייתא וחלקן מדרבנן, ראוי להתייחס גם לחילוק שביניהן לענין חרש.

לעיל הזכרנו את מסקנת ה'שבות יעקב', שיש לחלק לענין חרש בין מצוות דאורייתא התלויות בשמיעה לבין מצוות דרבנן. במצוות דאורייתא החרש אינו יכול להוציא אחרים ידי חובתם משום שאינו בר חיובא, ואילו במצוות דרבנן הוא יכול להוציאם, ואין חסרון בכך שהגברא אינו בר חיובא.

ולכאורה יש להביא ראיה לסברה זו מן השו"ע (או"ח סי' רצו) הפוסק שמי שאינו יכול להריח אינו רשאי לברך על הבשמים לצורך עצמו, ואע"כ רשאי לברך על מנת להוציא ידי חובה את מי שאינו יודע לברך.

ולשיטת השב"י מסתבר לדמות מקרה זה שהמברך אינו מריח לנד"ד שהתוקע אינו שומע. בשני המקרים הגברא הוא בר חיובא ורק פומיה הוא דכאיב ליה, ובכל זאת הדין שונה. לענין קריאת מגילה ותקיעת שופר החרש אינו יכול להוציא אחרים כפי שפסק השו"ע בעצמו, ואילו מי שאינו מריח יכול להוציא אחרים בברכתו. ועל כרחק משום שברכה זו אינה מדאורייתא אלא מדרבנן בלבד.

מיהו, ב'חלקת יואב' (דיני אונס ענף ד) חילק אחרת בין המקרים. המבדיל שאינו מריח אינו מבקש להוציא את האחרים

חובתם בתקיעות של היום השני.

מסקנה

אין מקום להקל לכבד שמיעה לשמש כבעל תוקע ולהוציא את הרבים ידי חובתם בתקיעות דאורייתא, אם אינו יכול לשמוע בעצמו את תקיעותיו בשמיעה טבעית, אך יש להקל בתקיעות דרבנן. ומכיון שיש ספק אלו תקיעות הן מהתורה – התקיעות דמיושב או דמעומד, לכן לא יתקע לא במיושב ולא במעומד.

אך נראה שלכ"ע יוכל לתקוע בתקיעות האחרונות שבסוף התפילה משום שהן אינן אפילו מדרבנן, ולא נתקנו אלא משום חיוב מצוה וכדי לערב את השטן. ואדרבה ראוי לכבדו בתקיעות אלו שהרי "לוחות ושברי לוחות מונחים בארון". וכמו כן, הוא יכול להוציא את הציבור ידי חובה בתקיעות של היום השני.

עיקר חיוב התקיעות הוא מדאורייתא, ולכן גם ביום השני הן חמורות יותר מברכות. ואם כן, אולי נכון יותר לדמות את התקיעות דרבנן למצות מקרא מגילה, שגם ה'שבות יעקב' מודה בה שמי שאינו שומע כלל אינו יכול להוציא אחרים, משום שהיא שקולה כמצוה דאורייתא.

אך מאידך המשנ"ב עצמו (סימן תר ס"ק ז) פסק שאין לתקוע בבין השמשות של היום השני כשחל בערב שבת, משום שהחיוב הוא רק מדרבנן ואינו דוחה שבות מספק.

ועל כרחק, יש לפרש אחרת את כוונת החיי אדם. כוונתו היא, שיחסית לברכות שבתפילת המוסף שאין להם שום אחיזה בדאורייתא, חיוב תקיעה ביו"ט ב' הוא חמור יותר, משום שעיקר מצות שופר הוא מהתורה. אך אין ספק שתקיעת שופר ביו"ט שני דינה ככל מצוה דרבנן. ולכן נראה, שבעל תוקע שאינו שומע בעצמו את תקיעותיו, יכול להוציא את הרבים ידי

סימן מח

הוצאה חלקית במצות תקיעת שופר

התקיעות?

- ד. כמות הזוכים במצוה מול איכותה
- ה. אונס רחמנא פטריה
- מסקנות

ראשי פרקים

- א. מחלוקת הרמב"ם ורב האי גאון
- ב. חצי שיעור במצוות עשה
- ג. האם יש מצוה בשמיעת חלק מן

* * *

שאלה

החולים שנעדר לכך, ומעוניין שהחולים, שרובם יהודים, ישמעו תקיעת שופר. אלא שהזמן העומד לרשותו לצורך מטרה זו קצר, משעות אחר הצהריים המאוחרות ועד השקיעה, ואם יתקע בכל מחלקה

בחור התנדב לתקוע עבור חולים המאושפזים בבית חולים גדול, ואינם יכולים לבוא בעצמם לבית הכנסת. שליחות זו הוטלה עליו מטעם בית